

SET CARTES D'EDUARD TODA I GÜELL A JOSEP PIN I SOLER (1899-1913)

Jaume Massó Carballido
Institut Municipal de Museus de Reus

No hi ha dubte que Eduard Toda i Güell (Reus, 1855 - Poblet, 1941) i Josep Pin i Soler (Tarragona, 1842-1927) van arribar a ser amics íntims. A les set cartes (del període 1899-1913) que fan part del llegat de Carles Babot a la Biblioteca-Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT),¹ Toda i Pin sempre es tracten de tu, tot i que la diferència d'anys (tretze) és significativa. M'avanço a dir que tant l'un com l'altre escrivien i s'escrivien en un català prenormatiu, que esdevindria antinormatiu per la seva posterior oposició a admetre la normalització proposada per Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans. No us estranyeu, doncs, per la utilització que feien de la i grega i per la presència d'hacs que ara considerem sobrerres.

Al seu llibre *Comentaris sobre llibres y autors* (pòstum, 1947), Pin va deixar dit de Toda, a més d'altres referències menors, el que tanscriu tot seguit (hi corregeixo només els accents):

«De Reus, amich de sempre, de l'època en què un y altre vivíem lluny dels nostres campanars. Ha seguit la carrera consular fins a obtindre'l lloch més alt: lo Consolat de Londres, hont, perquè li ha convingut, ha deixat lo servey de l'Estat y ha pres la direcció d'empreses mercantils. Esperit vivíssim, activitat inlassable, cop d'ull just y penetrant, gran facilitat d'assimilació, essentne proba la diversitat de matèries sobre les quals ha escrit. Som molt bons amichs y ens em promès terminar nostres dies filosofant, vora mar, en algun grau plascent del nostre Mediterrani... / Tirar plans costa tan poc! / Qui sap lo que serà d'un y altre! Ell, mentres tant, s'està a Londres, y yo a Barcelona, treballant un y altre per arribar a l'independència tan desitjada. És pare d'un xiquet molt viu,² que tingué'l bon gust d'enviar

¹ Sis d'aquestes set cartes fan part de l'exposició "Eduard Toda i Güell (1855-1941): de Reus al món", que commemora el setanta-cinquè aniversari de la mort d'aquest tan interessant i polièdric personatge i que romandrà oberta al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus fins al 7 de gener de 2017. Agraïxo a la senyora Maria Elena Virgili Bertran, cap de la BHMT, les facilitats atorgades per a la consulta i la publicació d'aquesta correspondència.

² Es tracta d'Eduard Toda i Valcárcel (Madrid, 1887-1953). Pare i fill van tenir una relació força complicada, fins al punt que Toda i Güell va arribar a desheretar-lo.

a Vilanova, a casa l'amich Oliva,³ perquè hi aprengué la nostra llengua y'l nostre viure. No sé res d'ell fa molt de temps, però si'ns trobem demà per la Rambla ens parlarem com si'ns haguéssim vist ahir. / En los pochos mesos qu'estigué de Cònsol a Cagliari, féuhi reviuire'l recort català, prengué notes, visità tota la Cerdenya, escrivint, com qui no fa res, lo seu llibre «L'Alguer», y com torna, «La bibliografía española en Cerdeña», que li fou premiat per la Real Academia. / Ha publicat també notícies sobre la Xina y l'Egipte... y quan serem a vora mar, estich segur de que, al buydar les seves bosses d'apuntacions, de notes, de recorts, n'eixirà material pera *fer gemir* les premses de l'Oliva. / Físicament, quan jove, era un xicot molt hermós, una mena d'Alfred de Musset, però viril, ple de moviment y de vida, de cabell ros y rinxolat, ulls blaus».⁴

És evident que es tracta d'un retrat literari amical i fins i tot afectuós. No conec tan bé com voldria l'obra literària de Pin com per a saber si, com en algun altre cas, Toda va servir com a font d'inspiració d'un personatge que aparegui en alguna de les seves novel·les.⁵ A més, cal dir que Toda no fou l'únic amic reusenc del molt tarragoní Pin.⁶

D'acord amb l'expedient conservat a l'Archivo General de l'actual Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación,⁷ em consta que el 5 de desembre de 1898 Toda va ser nomenat cònsol general a Londres, càrrec del qual va prendre possessió el 16 de gener següent. Hi estigué –aleshores– només mig any, perquè l'1 de juliol de 1899 fou nomenat cònsol general a París. A la capital de França hi va romandre més temps, gairebé disset mesos, fins que a les últimes setmanes del darrer any del segle XIX (1900) fou traslladat a Hamburg. Aquest seria l'últim càrrec consular que ocupà Toda, atès que va renunciar-hi per escrit el 10 juliol de 1901, tot demanant l'excedència per a poder ocupar-se de negocis particulars. Cessà finalment el 13 d'agost de 1901, a efectes oficials, i s'instal·là novament a Londres. Podríem dir allò de “segle nou, vida nova”.

Val a dir, però, que posteriorment hi hagué un parell d'intents –només intents– de tornar a exercir la carrera consular. El primer, el 10 de juliol de 1903, quan feia

---

3 Es refereix a l'erudit bibliotecari i impressor vilanoví Joan Oliva Milà (1858-1911), eficaç col·laborador de Víctor Balaguer (vegeu més avall, carta tercera) en la formació de la Biblioteca-Museu que aquest establí a Vilanova i la Geltrú (en aquesta institució es conserva un bon nombre de cartes trameses per Toda a Balaguer i a Oliva). Joan Oliva era també oncle de la jove reusenca Laura Oliva Sedó (1889-1975), amb qui es casaria l'any 1913 Eduard Toda i Valcárcel.

4 J. PIN I SOLER, *Comentarios sobre libros y autores. Obra póstuma*, amb preàmbul i notes per Armand Pin de Latour, Tarragona: Agrupació de Bibliòfils de Tarragona, 1947, p. 237-238. A continuació d'aquesta tan amable descripció del seu amic, Pin i Soler cita cinc dels llibres publicats per Toda entre 1883 i 1897. Al catàleg de l'exposició esmentada a la nota 1 he intentat inventariar la ingent bibliografia impresa de Toda apareguda des de l'any 1870.

5 Sí que conec un altre coetani i amic comú de Pin i de Toda que assolí aquesta categoria literària; vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, “Bonaventura Hernández Sanahuja (1810-1891) i Josep Pin i Soler (1842-1927): apunts sobre la relació de dos tarragonins famosos”, dins F. ROIG & J. M. DOMINGO (curadors), *Actes del Simposi Pin i Soler. Tarragona, 26-28 de novembre de 1992*, Tarragona 1994, p. 423-429.

6 Vegeu F. ROIG I QUERALT, “La relació de Pin i Soler amb la família Font de Rubinat”, dins *Actes del Simposi Pin i Soler*, obra citada en la nota anterior, p. 299-306, i J. MASSÓ CARBALLIDO, “Una altra carta inèdita de Gaudí (1907)”, *El Punt* (edició Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre), núm. 3712, 10 de desembre de 2006, p. 37, i *L'Om* (Riudoms), núm. 433, gener de 2007, p. 37.

7 A l'època de Toda, s'anomenava Ministerio de Estado.

exactament dos anys de la seva sol·licitud d'excedència; Toda demanà aleshores el reingrés, però se'n va desdir el 7 de setembre del mateix 1903, tot explicant que els seus negocis "han tomado gran desarrollo". El segon, pel gener de 1914, segurament originat per un càlcul previsor de Toda arran de la situació prebèlica; tampoc no va reeixir. Un cop acabada la Gran Guerra de 1914-1918, Todà es jubilà definitivament i retornà a Catalunya (1919). Tot fa pensar que havia fet prou calaix durant els gairebé divuit anys que treballà en la delegació londinenca de la important companyia naviliera basca Sota & Aznar.

Carta primera de Toda a Pin

És escrita amb ploma, en un plec de paper (de 20,4 per 12,7 cm) timbrat – amb tinta vermella– amb el nom en anglès del consolat espanyol i l'adreça: Spanish Consulate General, / 20, Mark Lane E. C. El text diu així (hi corregeixo només els accents i poso en cursives els mots subratllats a l'original):

«London,⁸ 1 de Juny de 1899 / En mon poder ta grata del 22. / Lo llibre va arribar dos o tres dias més tart,⁹ sent reclamat ab insistència per lo senyor del *Times*. / A aquest no l'he vist. Las vegadas que vingué, y foren duas o tres, estava la botiga plena de gent y no volgué esperar un xich. Suposo que'l llibre, qu'és molt maco com dihem a Reus, l'interessarà fort y vindrà a preguntarme alguna cosa. / Molt sento lo que'm dius de l'Enrich Gaspar, a qui jo no vaig trobar massa bé lo darrer cop que anant al Àfrica vaig passar per Marsella, fa set o vuyt mesos.¹⁰ Si és per Barcelona dónali una estreta abraçada de ma part expressantli mon desitj que las ayguas *assotadas* del carrer den Pelayo li fassin tot lo bé que li vull. / De cor te dono las gracias pel recort del hereu de Vilanova y per tons sincers oferiments. Vaig tancar-lo allà perquè pel món res feya de profit, y a París ya sabia lo que eran las *cocottes*. Are sembla que fila bé. Quan vagi per Barcelona li encarregaré que't fassi una visita. / Adéu noy que tinch feyna. Això és un presidi, y ya comensa a empipam un puesto que'm té a la oficina nou o deu horas diàrias. Fotut de gent, amb un V. C. imbècil,¹¹ escrivents ab mala lletra y tota la música de una oficina espanyola. Y un *cop* de entrada ab un desfalc de tres mil lliuras. / Sempe teu de cor / E. Toda [signatura]».

Carta segona de Toda a Pin

És escrita amb ploma, en un plec de paper (de 20,4 x 12,7 cm) amb la mateixa filigrana que la carta anterior, però sense la capçalera impresa. No porta data. El text

8 El nom en anglès de Londres ja era imprès al full, a la dreta de l'adreça.

9 Desconec a quin llibre es refereix.

10 Enric Gaspar era també un funcionari del Ministerio de Estado. Al tercer volum de correspondència rebuda (anys 1894-1900) que es conserva a la Biblioteca Tomás Navarro Tomás, del CSIC (Madrid), hi ha una carta tramesa per Enric Gaspar fill a Toda, el 21 d'agost de 1894, i una altra d'Enric Gaspar pare, des del consolat a Cette, datada el 30 d'agost del mateix any. Sembla que el Gaspar al qual es refereix Toda era Enric Gaspar i Rimbau (Madrid, 1842 - Oloron, Bearn, 1902), qui –a més d'exercir les seves activitats oficials a França, Grècia i la Xina–, va escriure nombroses comèdies i novel·les (treu la informació de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, volum 11, Barcelona 1987, p. 499).

11 És una referència al seu vicecònsol, és a dir, l'ajudant o subaltern oficial al consolat.

diu així (hi corregeixo només els accents):

«Estimat Pin / Gracias per ton hermós llibre.¹² / Sí que'n sé, però no gayre. Si tingués temps n'aprendria en ton tractat, però això y deu horas de cancelleria, ab los empenyaments consiguents, ne trehuen las ganas y'n són casi incompatibles. / Gracias de nou, y una bona abrassada de ton amich / Toda [signatura]».

Carta tercera de Toda a Pin

És dels primers anys del segle xx, datable pels volts de 1902. Fou escrita amb ploma, en un plec de paper normal (de 20,3 per 13,8 cm) però timbrat (amb tinta vermella) amb l'adreça professional: 55 & 56, Bishopsgate Street / London, E.C. El text diu així (hi corregeixo només els accents):

«9 de Juliol / Estimat Pin / Gràcias per la teva carta del 1er y per allò de dirme "noy maco". Se coneix que fa temps que no has vist la respectable estampa d'*ancià* que tinch. / Ja l'Oliva va escriurem de Vilanova preguntantme si no'm xiularen las orelles ab lo boato que varen fer de mi. Vos ho agraeixo als dos. / Tu millor que molts altres pots pensar perquè me'n vaig anar de la carrera per estar cansat y avorrit dels empenyaments oficials, y perquè la meva perspectiva era anar a la Amèrica Central de Ministre, ab cinquanta mil rals. Honor d'arquebisbe y paga de sagristà. Are soch navier y comerciant de ferro, la cosa'm va molt millor, estich content, no pensant en tornar al servey en temps. Y pots ser may més, ya que tinch sempre ferma l'idea de retirar-me un dia o altre a Vilanova. / Ab interès pendria l'assumpto del capità recomanat teu, però sento dirte que ab los nostres barcos no hi ha res que fer. La casa té 25 vapors, y l'oficialitat forma un cos ahont s'entra de 3^r pilot y's va pujant ab las vacants, que sont molt pocas perquè tota la gent és jove. Fa mesos que vinch treballant pera ficarhi un xicot català y'm veig negre pera conseguir una plassa de darrer pilot. De capità no hi ha que pensarhi. / Y te dich debó que ho sento, perquè m'hauria agradat poguer complauret y treuret aquest empenyament. / Y per altra part te diré que no crech que al mateix interessat pogués convenirlhi entrar a casa, perquè la carrera del ferro de Bilbao a Inglaterra dóna poch. / Res més de nou per ara. Tinch ganas de donar un tom per Catalunya, però no sé quan podré ferho: per ara crech que ho tinch brut. / No m'olvidis del tot y d'un cop al altre dónam noticias tevas, de la terra y dels amichs. T'ho agrahirà de veras el que ho és teu de cor / Toda [signatura]».¹³

Si tenim en compte també la cita pinisoleriana inicial sobre el "grau plascent" de vora mar al qual volien retirar-se els dos amics, podem concloure que el lloc primerament planejat per a gaudir de la jubilació fou l'actual capital de la comarca del Garraf. Ho acabaria de confirmar la llarga i intensa relació de Toda amb el polític, historiador, poeta i dramaturg Víctor Balaguer i Cirera (Barcelona, 1824 - Madrid, 1901), vilanoví d'adopció i fundador de la Biblioteca-Museu que porta el seu nom. Però aquella destinació ja es devia esmoreir l'any 1901, amb la mort de Balaguer,

¹² Desconec de quin llibre parla.

¹³ Vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, "Toda, home de negocis a Londres (1901-1919)", *Diari de Tarragona*, núm. 7078, 6 de gener de 2007, p. 44. Amb el mateix títol, però amb el text complet, l'article també fou publicat a *El Punt* (ed. Camp de Tarragona), núm 4740, 12 d'octubre de 2009, p. 33.

i en tot cas va canviar de manera radical quan, l'any 1907, Toda va adquirir –de Londres estant– l'antic asceteri i convent d'Escornalbou i decidí rehabilitar-lo com a residència principal (amb uns quants elements retocats o afegits que van fer que se l'anomenés posteriorment “castell-monestir”). I no cal dir com s'esvàiria el primitiu projecte, ja a la dècada dels trenta, quan Toda se'n va anar a viure al monestir de Poblet, que esdevindria la seu definitiva dels seus darrers anys i àdhuc de les seves despulles.

Carta quarta de Toda a Pin

La carta és escrita amb tinta negra en dos plecs de paper corrent, de 18,3 per 11,1 cm, que porten una capçalera impresa amb l'adreça de l'empresa naviliera Sota & Aznar en què aleshores treballava: 1, Lloyd's Avenue, / London, E.C. També se'n conserva el sobre, segellat a Londres a tres quarts de set de la tarda del 28 de juny de 1910 i amb l'adreça manuscrita «*Spain* / Sr. D. / J. Pin y Soler / Paseo de Gracia 64 / Barcelona». La carta arribà a Barcelona el dia 30. Per facilitar-ne la lectura, hi corregeixo els accents, afegeixo [entre claudàtors] qualque lletra que hi manca i poso en cursiva els mots subratllats a l'original:

«28 Juny 1910. / Estimat amich Pin / Rebo avuy, via Vilanova, ta bona carta del 22 corrent y còpia de la que escrigué lo vell amich Uriarte al Sr. D. Eusebi Güell y López, respecte als papers y recorts d'en Domingo Badia y Leblích. / La posició (com diuhen los hòmens d'affaires) és la següent. / Al Ministeri d'Estat vaig fer lo descobriment d'en Uriarte y Badia, nèt de l'Alí-Bey, y per ell poguí rastrejar y obtenir los papers que possehia un germanastre seu, home de molta edat, que vivia prop de París (Passy). Aquestos papers se refereixen a la segona etapa de la vida del Alí Bey, és a dir desde sa tornada del Marroch fins a sa mort, y comprenen son testament. / Parlant un dia ab en Morlesin, secretari de Cánovas, vaig sapiguer que en la biblioteca d'aquest hi havia dos *legajos* de papers originals d'Alí-Bey, que vingueren d'un monastir de Estremadura ahont hi havia hagut com frare un oncle d'Alí-Bey: y a l'exclaustració, los papers del convent feren cap al Govern civil de Badajoz. Un dia, un governador curiós los descubrí, y'ls envià com present a Romero Robledo qui, no saben[t] ni de què ni de qui's tractaven, los féu passar a Cánovas. / Yo llavores estava ab seguidas relacions ab D. Antonio per motiu de mas missions en Cerdunya; ell me va deixar los papers d'Alí-Bey y m'autorisà a copiar los que volgués y pendre los que poquesin completar los que ya tenia. / Mon objecte fou escriure la vida d'Alí-Bey, però m'ha faltat temps: espero ferho quan me retiri a Escornalbou. / La referència del Uriarte a la intervenció de D. Víctor és inexacta. En Balaguer sabia lo que yo volia fer, però ell no pensà may ficarshi. / Los papers los tinch a Reus ahont penso anar al mes entrant: passaré per Barcelona, y enrahonarem. Comprenen tota la vida del home, y especialment lo que no's coneix d'ell, y molts dels seus escrits no publicats, y sense aquestos documents en Güell no faria obra completa. / Respecte al segon punt de la teva carta, és clar que't refereixes al meu “Derecho Consular de España” publicat a Madrid, 1889, El Progreso Editorial, per ord[r] e del Ministre d'Estat. Lo llibre és oficial y'l venia'l Govern. No'n tinch més qu'un exemplar que guardo a Reus, y crech la edició agotada, pensant que sols podràs en tot cas trobarne algun exemplar vell si'l fas buscar per un llibreter de Madrid. / Escornalbou està bastant avansat, però trigarà a acabarse. De tots modos s'hi pot viure ya còmodament, y espero

que a mon pròxim viatge te uniràs a l'expedició. Convida a en Güell pera venir, y a Reus pendrem los papers del Alí-Bey, que aixís podrà estudiar ab tota comoditat. / Queda sempre teu affm. y bon amich / E. Toda [signatura] / Gràcias per ton convit, y no està dit que a mon pas per Barcelona no vaja a demanarte un plat de bajocas».¹⁴

Els documents del famós viatger i escriptor Domenèc Badia i Lebllich, més conegut com *Alí Bei-el-Abbasí* (Barcelona, 1766 - Damasc?, 1818), que Toda havia recuperat a França i consultar i adquirir a Madrid, els va cedir generosament, més endavant, a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. La carta s'explica prou bé sola i aclareix molts dels dubtes que hi havia sobre la procedència i les vicissituds dels documents d'Alí Bei.¹⁵ Per les altres dades que conec, puc deduir que Toda va localitzar la documentació de Badia al llarg de 1889, en tot cas abans del mes d'octubre. Entre els mesos de febrer i març d'aquell any, Toda havia estat comissionat a Càller (Sardenya). Tot seguit fou destinat a Madrid, a la seu del Ministeri d'Estat. Fou aleshores quan enllestí el seu *Derecho consular de España*, un manual de més de quatre-centes planes. Pel mes de juny, fou nomenat cònsol de segona classe a Helsingfors (l'actual Hèlsinki, aleshores dins de l'imperi rus). En va prendre possessió el 25 de juny, però el clima nòrdic no li va agradar ni gens ni mica, a Toda, qui ben aviat retornà a la Península ibèrica (el 25 d'agost, per exemple, ja era a Portugal). Uns quants mesos després, al començament de novembre, Toda fou nomenat cònsol de segona classe a Càller. Abans de tornar a Sardenya, però, Toda va passar per Barcelona, ciutat en què va dictar –el dia 9 de desembre– una conferència sobre la “troballa” dels papers d'Alí Bei, a la seu de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (n'hi ha una crònica a *La Vanguardia* del dia següent). Toda va prendre oficialment possessió del seu nou càrrec el dia 21 de desembre, per bé que abans d'embarcar cap a l'illa va romandre uns quants dies a Roma, si més no fins al 31. Més endavant, l'any 1891, Toda va dictar una altra conferència a Barcelona sobre la vida d'Alí Bei, concretament a la seu de la Lliga de Catalunya (d'acord amb la ressenya publicada el 15 de febrer a *La Il·lustració Catalana*), i poc després va fer encara diverses gestions per assolir més documentació sobre el tema.¹⁶ Però, com diu a la carta de 1910 i veurem a les posteriors, gairebé ja no va passar d'aquí. Desconec si l'esmentat Eusebi Güell i López (Barcelona, 1877-1955), fill del mecenes de Gaudí, va treure'n més profit.

Carta cinquena de Toda a Pin (i una de Toda a Francesc Ribas)

Aquesta carta de Toda és escrita amb tinta negra en un plec de paper corrent, de 18,3 x 11,1 cm, que porta una capçalera impresa amb l'adreça de l'empresa naviliera Sota & Aznar en què treballava. També se'n conserva el sobre, segellat a Londres a tres quarts de set de la tarda del 12 de gener de 1911 i amb l'adreça manuscrita «Spain / Sr. D. / J. Pin y Soler / Paseo de Gracia 64 / Barcelona». Només hi corregeixo els accents:

¹⁴ Vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, "Eduard Toda i els 'papers' d'Alí Bei (1910)", *Diari de Tarragona*, núm. 7072, 30 de desembre de 2006, p. 41.

¹⁵ Vegeu E. FORT I COGUL, *Eduard Toda, tal com l'he conegut*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1975, p. 76-77.

¹⁶ Vegeu E. TODA, *L'Antic Egipte. Documentació manuscrita*, Sabadell: AUSA, 1991, p. 61-62.

«12 Janer 1911 / Estimat amich Pin / Celebro saber que arribares a Barcelona sense res trencat al cos o al esperit, lo qual t'haurà deixat en gana de tornar al convent català del costat de la Mola. / Ya'n saps lo camí, y altre cop lo trobaràs millor, perquè lo faré arreglar. Ademés vindràs al istiu, y llavors ja seran altres cantars: fins te semblarà que sols pujar al Tibidabo. / Molt, de veras, m'alegra la notícia de que'n Gaudí també vindrà, y pots assegurarli duas cosas. La primera que no's tocarà una pedra del claustre romànic, ni s'aixecarà cap creu gòtica, que ell no ho veja, digui y aprovi. Ítem, o sia la segona, que haurà ademés de dir com se tapa la volta cayguda del presbiteri de l'iglésia. Y la tercera (sembla que n'hi ha d'haver tres de cosas) que haurem de recordar los temps ja vells de nostra infantesa, y que en lo vell que ja sóch yo, trobarà l'afecte que'ns teníam quan encara no pensàvem ni ell ni yo en sortir de Reus. / He rebut una gentil carta de'n Eusebi Güell, fetxada a Cádiz, excusantse de no haver pujat al convent y dihent que espera ferho més tart. Com suposo que m'escrivia de passatje, ja'm diràs ahont li puch respondre.- Y si li explicas lo que veigeres d'Alí Bey, recorda que en los papers d'Escornalbou hi havia sols la mitat dels que tinch, dons m'en vaig descuydar una altra mitad a Reus, però que pujaré allà dalt a mon primer viatge. / Quedem en què t'avisaré quan torni a passar, y que te'n aniràs ab mi, però ab més dias per devant teu, al menys los que jo passi al convent. Y t'ofereixo la novetat de que excavarem lo cementiri àrab pera veure si trobarem res d'interessant. / Un bon recort a la dona (q.p.b.) y al teu fill de ton vell amich / Ed. Toda [signat]». ¹⁷

No sé si, finalment, la projectada visita d'Antoni Gaudí a Escornalbou es va portar a terme. Aquest document, si més no, ens informa sobre la participació de Pin i Soler en les gestions que havien de fer possible l'anada de l'arquitecte reusenc a l'antic monestir.¹⁸ Les expressions afectuoses de Toda envers Gaudí no fan sinó confirmar la bona relació que els dos reusencs havien mantingut des de molt joves.¹⁹ A més de les referències a les obres que s'havien de fer a l'antic convent, són també interessants els nous esments del documents de Domènec Badia i de l'amic comú Eusebi Güell i López, així com a l'excavació que Toda volia fer a Escornalbou. Per a no cansar el lector, m'ocupo només –i molt succintament– de la qüestió del “cementiri àrab”. No hi ha constància arqueològica d'enterraments d'època islàmica en aquell indret i –de fet– el mateix Toda no hi farà cap referència en el seu llibre sobre la història d'Escornalbou, editat a Tarragona el 1926, és a dir, quinze anys després de la carta suara transcrita.²⁰ Podria ser que Toda es referís a altres inhumacions,

¹⁷ Vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, “Toda, Gaudí, Pin i Escornalbou (1911)”, *Diari de Tarragona*, núm. 7068, 25 de desembre de 2006, p. 33; *El Punt* (edició Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre), núm. 3733, 2 de gener de 2007, p. 31, i *L'Om* (Riudoms), núm. 434, febrer-març de 2007, p. 29.

¹⁸ Josep Pin i Antoni Gaudí i Cornet (Reus, 1852 - Barcelona, 1926) es van conèixer segurament a Barcelona, uns quants anys abans; vegeu el segon article citat a la nota 16 i J. MASSÓ CARBALLIDO, “Biblioteca, hemeroteca... i arxiu documental”, al volum col·lectiu *25 Aniversari Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona, 1985-2010*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona & Arola Editors, 2010, p. 136-138, amb la reproducció d'una carta de Gaudí a Pin datada l'1 de març de 1907 i en què l'arquitecte reusenc s'adreça a Pin tot dient-li “molt estimat amich”.

¹⁹ Vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, “Eduard Toda i Antoni Gaudí, una amistat perdurable”, dins *Eduard Toda i Güell (1855-1941): de Reus al món* (catàleg de l'exposició), Reus: Ajuntament, 2016, p. 22-41.

²⁰ E. TODA I GÜELL, *Historia de Escornalbou*, Tarragona: Reyal Societat Arqueològica, 1926. L'obra, publicada en un català prenormatiu per voluntat expressa de Toda, va ser reeditada l'any 1984 –a cura de C. Maristany i Tió i en versió quasi facsímil– per les Edicions del Centre de Lectura de Reus.

també medievals però posteriors al segle XI i segurament ja relacionades amb la presència dels monjos cristians. Val a dir que molt a prop del portal d'entrada a l'església romànica hi ha les romanalles d'un parell de tombes excavades a la roca, de cronologia altmedieval (del segle XII o XIII) i del mateix tipus de les que es poden veure, per exemple, a Albarca i a Olèrdola. En tot cas, no sabem si es va portar a terme l'exploració projectada per Toda i quins en van ser els resultats. Probablement no ho sabrem mai.

Quinze dies després de redactar la carta que he transcrit dos paràgrafs enrere, Toda va escriure al mestre d'obres que s'encarregava de la rehabilitació d'Escornalbou, Francesc Ribas, per avisar-lo que Gaudí hi havia d'anar. La carta (que no és a la BHMT) fou escrita també en un full que porta impresa l'adreça de la seu principal a Anglaterra de la companyia naviliera Sota & Aznar. Transcriu el text tot corregint només els accents gràfics [i amb qualche afegitó]:

«27 Janer 1911. / Estimat Ribas, / Vaig rebre vostra carta del 11 corrent, y seguint lo saldo de vostre compte vos encloch lletra de crèdit sobre Barcelona, ahont podreu cobrar a casa dels meus banquers. / Suposo que anireu a Barcelona, perquè sempre s'hi té feyna, sobre tot quan se'n ha passat algun temps fora. Sinó fos així, lo Correig vos farà cobrar lo paper. / Gràcias pel pago dels consums, y direu al Correig que vos ho pagui o fassi pagar pel Ver-net. M'hauríau d'arreglar ab la autoritat de Riudecanyas lo pagar 20 pessetas l'any mentres sigui fora: y quan yo seré al castell ya'n pagaré 30: sinó, me fará una casa a la banda de l'Argentera que m'ho fan de franc o me'n aniré a viure al hort, que és terme de Vilanova. / ¿Com vàreu deixar la cuyna? Que vàreu treure los fogons vells? / ¿Que's mou més lo pila[r] de la porta de l'Aula Capítolar? Perquè are aviat pujarà allà dalt lo Gaudí de Barcelona y diu que no vol que's toqui cap pedra fins qu'ell ho vegi. Santa Maria las cosas que trobarà que no havem fet bé! Però ya veurà que allò no és la Sagrada Família. / Recorts a casa vostre y queda sempre vostre affm. amich / Ed. Toda [signatura]».²¹

Aquesta missiva em sembla prou curiosa i significativa, tant del caràcter de Toda com del de Gaudí, i per això m'ha semblat adient de reproduir-la. Vull agrair als actuals membres de la família Ribas, de Riudecanyes, la seva amabilitat en permetre la publicació d'aquest document, que vaig conèixer gràcies a l'amic todia Gener Gonzalvo. La referència a "lo Correig" s'explica perquè el senyor Antoni Correig i Clapés (pare de l'escriptor A. Correig i Massó) era l'administrador de Toda a Reus. Entenc que l'expressió "lo Gaudí de Barcelona" només vol dir que el seu vell amic arquitecte vindria des de la capital catalana, on feia molts anys que treballava i residia i on moriria –de fet– quinze anys després. A tots els que pensen que Antoni Gaudí és –o fou– bàsicament "un arquitecte barceloní", em permeto de recomanar-los una lectura atenta del catàleg de l'exposició *Gaudí & Reus*,²² en què podran veure que no es poden entendre la seva vida i la seva obra sense tenir en compte la influència de la ciutat nadiua i la relació que hi va mantenir –malgrat tot– al llarg de tota la seva trajectòria personal.

21 Vegeu J. MASSÓ CARBALLIDO, "Toda, Gaudí i Escornalbou", *L'Om* (Riudoms), núm. 429, setembre de 2006, p. 24-25.

22 J. MASSÓ CARBALLIDO & M. FERRAN SANS (coordinadors), *Gaudí & Reus*, Reus: Museu Salvador Vilaseca, 2002.

Carta sisena de Toda a Pin

També és escrita amb tinta negra en un plec de paper corrent, de 18,3 x 11,1 cm, que igualment porta la capçalera impresa amb l'adreça de l'empresa naviliera Sota & Aznar. Hi corregeixo els accents i poso en cursiva els mots subratllats a l'original:

«14 d'Octubre 1912. / Estimad amich Pin. / Rebo avuy la teva carta del 11, y escuso dirte que compliré ab gust lo teu encàrrech de fer insertar en las bibliografias inglesas de Thoma Moore la edició catalana que tu acabas de fer de sa *Utopia*.²³ / Comensa per enviarme a mi un exemplar *ordinari* del llibret, pera que al veurel, trobi la manera de cumplir lo teu objecte, y llavors podré dirte a quins llibreters, o altrás personas, se'l convindrà enviar. / Ya sabia que't dedicavas a resurreccions de vells autors, y sobre tot que treballavas l'Erasme.- D'aquest te diré que tinch casi tots los seus llibres editats pels Elzevirs de Amsterdam, aixís com la història de la seva vida, publicada pel Reverent Pennington a Londres lo 1875 per la casa Seeley Jackson: és molt interessant y llibre ben fet. / Del Th. M. tinch las Memorias, diari y correspondència, publicats en 8 tomos pel Longman en 1853. / Y en vena de bibliografia, te diré que si enguany tens menos por del vent y pujar a escurar lo gall dindi a Escornalbou trobaràs que aquella petita colecció de llibres que tu casi comensares ab las tevas obras, és avuy una llibreria de sis mil volums molt curiosos e interessants. / Ya deus sapiguer que per cap d'any aixequem allà dalt la creu de Poblet que'l abat Guimerà havia posat a la plassa del monastir. Vindrà'l Vicari Capitular, i hi haurà certa festa, y sobre tot se deurà fer pergamí pera enterrarlo sota la creu: ja veis dons si faràs falta. / Lo camí està arreglat, y ja encomanarem que parin lo vent per uns quants dias. / Dons envia'l llibre y reb lo bon afecte de ton vell amich / Toda [signatura]».

És ben sabut que Toda va adquirir moltíssims llibres al llarg de la seva vida, però la seva proverbial generositat va fer que al final n'hi restessin només uns quants milers, pocs, a la biblioteca d'Escornalbou. En aquesta carta li deia a Pin que en tenia sis mil "allà dalt", però la xifra acumulada –amb tots els que va arribar a donar a diferents biblioteques, arxius i entitats i àdhuc a particulars– sembla que va assolir la xifra de seixanta-mil.²⁴ Pel que fa a la creu de l'abat Guimerà (1564-1583), que Toda havia adquirit en una subhasta a París, fou col·locada primer a Escornalbou, però més endavant –als anys trenta– la va fer portar i reposar a Poblet.

Carta setena de Toda a Pin

Igualment escrita amb tinta negra en un plec de paper corrent, de 18,3 x 11,1 cm, que també porta la capçalera impresa amb l'adreça de l'empresa naviliera Sota & Aznar. Hi corregeixo només els accents:

²³ Tomas MORUS, *Utopia*, Barcelona: Tip. L'Avenç, 1912. A la portada, es fa saber que era una "Traducció catalana ara per primera volta estampada [i] precedida d'un comentari sobre l'autor y'l llibre per J. Pin i Soler".

²⁴ Aquesta xifra s'esmenta a l'article biogràfic sobre Toda, força ben documentat i atribuït al seu amic tarragoní Joan Ruiz i Porta, que es publicà al *Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana amb la correspondència castellana*, nova edició, volum IV, Barcelona: Salvat Editors, 1935, p. 615. Vegeu també J. GORT OLIVER, *Eduard Toda i Güell. La passió per la cultura*, Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 2015, especialment el capítol "La Biblioteca d'Eduard Toda i la construcció de les biblioteques públiques del país" (p. 198-227).

«19 Janer de 1913. / Estimat Pin. / Espero sapiguer que hauràs arribat a Barcelona sens gran novetat ni major cansanci per causa de la teva anada a Escornalbou: que no'n guardaràs lo mal recort de l'altra visita de fa dos anys, y que al vinent istiu hi tornaràs pera seguir fent petar la xerradeta ab la mare²⁵ y donarme un cop de mà en l'arreglo dels llibres que convindrà comensar a posar en ordre. / Al arribar aquí he tingut una sentada ab lo llibreter Lan respecte al teu Th. Moro, y'm diu que l'exemplar que li vaig deixar ha sigut vist (prenentne nota) per un anglès que actualment escriu la vida d'aquell, per un professor de literatura espanyola a la Universitat de Londres y per alguns curiosos més. / Fesme'n enviar sis exemplars, dels quals 5 en rústica y'l enquadernat pel British Museum, y faré'l necessari pera l'anunci y divulgació del interessant llibre teu. / Y També't demanaré que diguis al amich Güell que li vaig enviar al Circo²⁶ Ecuestre la nota oferida respecte al procés de Godoy, però olvidant de dir-li que un dels llochs ahont podria trobarse és al Arxiu del Ministeri de la Guerra. Además te pregaré de donarli la adjunta nota pera que quan vagi a Madrid demani al Uriarte los datos que he subratllat y que són interessants pera acabar la història de la família de Ali Bey. / Y finalment recorda que ab tot això encara'm deus lo plat d'escudella de casa teva y que espero menjar al pròxim viatge a Barcelona. / Sempre teu affm. y bon amich / Toda [signatura]».

Tal com hem vist a la quarta carta, i com apuntà el seu biògraf Eufemià Fort, sabem que Toda va tenir el propòsit d'escriure una documentada obra sobre Alí Bei, però aquell propòsit no assolí una realitat bibliogràfica contrastada.²⁷ Potser algun dia o altre trobarem els esborranys de l'obra inèdita de Toda referent a Domènec Badia i a la seva família.

---

25 La mare de Toda era Francesca Güell i Mercader (Reus, 1836-1917), qui als darrers anys va viure habitualment a Escornalbou. Tot i que Toda residia i treballava a Anglaterra, tornava de tant en tant i –sobretot entre 1910 i 1914, abans de la Gran Guerra– descansava uns quants dies o setmanes a Escornalbou.

26 Suposo que Toda volia dir Círcol o Círculo.

27 E. FORT I COGUL, *Eduard Toda, tal com l'he conegut*, obra citada a la nota 15, p. 77.

Eduard Toda i Güell (1855-1941), cap al 1920. Biblioteca del Centre de Lectura de Reus.

Josep Pin i Soler (1842-1927). Arxiu de Tinet.

28 Juny 1910.

1, LLOYD'S AVENUE,
LONDON, E.G.

Estimat amic Pi
Rebo avuy, via Vilanova, ten
bona carta del 22 corrent i
copia de la que escriví a
vull amic Oriant al Sr. D.
Lucas Riell i Lopez, respecte
als papers i recorts d'en
Domènec Badia i Llibre.

La posició (com d'hem los
homens d'affaires) e la següent.
Al Ministeri d'Ínter s'ha
fet la descobriment d'en Oriant
i Badia, net de l'Al. Rey,

y per ell pogui rastrejar i
obtenir los papers que possidia
un germanastre seu, home
de molta edat, que vivia
prop de Paris (Passy). Aquests
papers se refereixen a la segona
etapa de la vida del Al. Rey,
es a dir desde sa tornada
del Marroc fins a la mort,
y comprenen son testament.

Parlant un dia ab en Morlesin,
secretari de Cánovas, vaig sapiguer
que en la biblioteca d'aquest
hi havia dos legajos de papers
originals d'Al. Rey, que
vingueren d'un monastio de
Extremadura about hi havia

Les primeres dues planes de la carta del 28 de juny de 1910. BHMT.

La creu de l'abat Guimerà, a Escornalbou, en una postal dels anys vint.
Arxiu Antoni Zaragoza.